

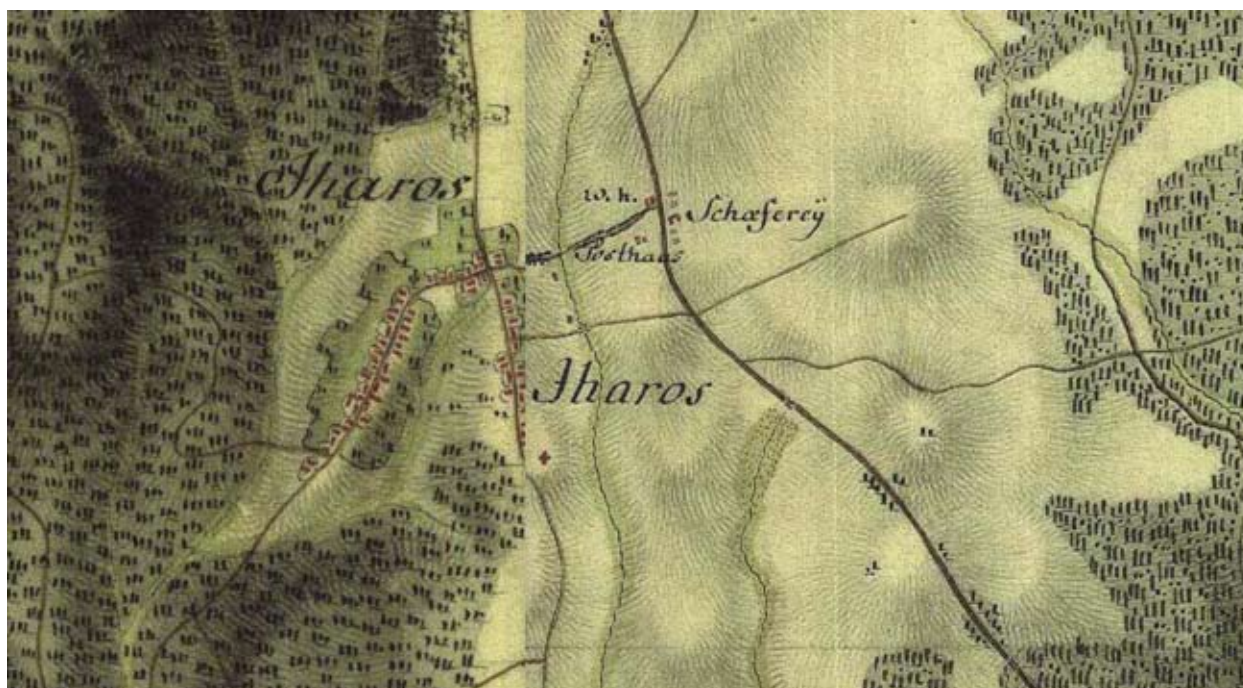
Molnár István
Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár

Rövid beszámoló Iharos középkori templomának feltárásáról

2015

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

1. A templom romjai az első katonai felmérésen

2009-ben az iharosi fiatalokból álló Szent László Király Lovagrend hitelesítő feltárás végzésére kérte fel a Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum jogelődjének számító megyei múzeumot. Iharos település Somogy megye nyugati, zalai határhoz közeli részén, Csurgótól északra található. Korábban is ismert volt, hogy a ma is használt temetőben állt egykor a falu temploma, ennek pontos helyét szerettük volna megtalálni, létét igazolni. Horváth Győző, a lovagrend vezetője helytörténeti kutatásai során nagy figyelmet szentelt az egykori épületnek, összegyűjtötte a vonatkozó forrásokat is. Pesty Frigyes szerint a települést 1268-ban királynéi birtokként említik, majd a 14-15. században Kanizsaiak tulajdonába került.¹ Egy 1330-as oklevélben egy bizonyos Gergely fia Iharus mester által elzálogosított Iharosi földekről olvashatunk.² 1382-es keltezésű iratból a közeli Csurgó johannita konventje iharosi birtokáról értesülünk, 1393-ban Pakusi család tagjai cserélték el itteni birtoku-

kat a Kanizsaiakkal.³ A templom első említése 1334-ben, a pápai tizedjegyzékben történik, Mihály nevű papja ekkor 3 garast fizetett.⁴ A török időket, ha rossz állapotban is, de túlélte a templom, majd a 18. században felújításon is átesett. Az első katonai felmérés idején még létezett (1. kép), de állapota gyorsan romlott. A 19. század első harmadában előbb a tornyát, majd az egész épületet lebontották, építőanyagát az új templomhoz használták fel, így a második katonai felmérésen már nem szerepel.

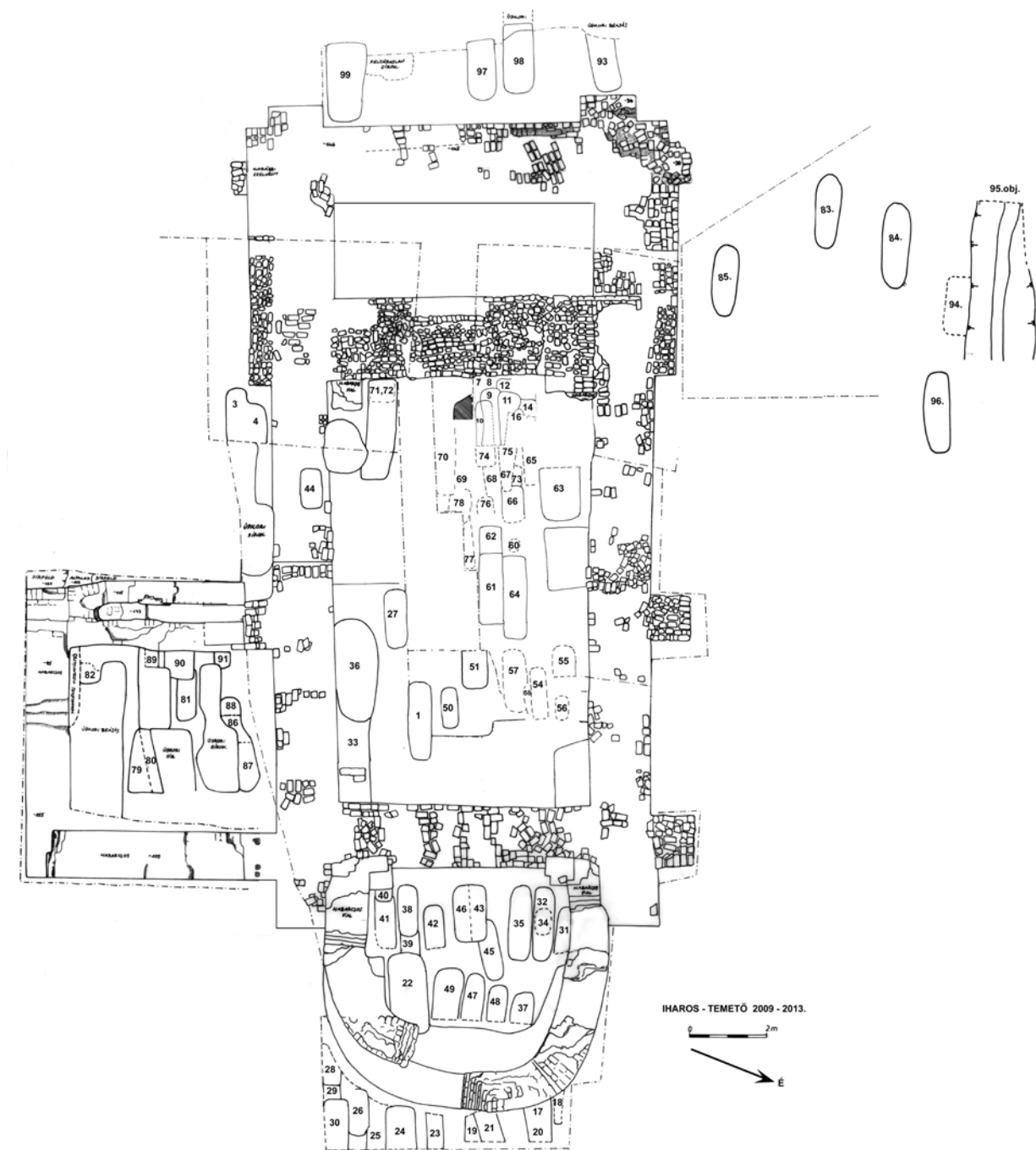
2009-ben megtaláltuk a templom maradványait és nagyjából tisztáztuk helyzetét. Sajnos sem ekkor, sem a későbbiekben nem találtuk felmenő fal maradványát, csak az alapozás nyomai maradtak meg, a 19. században nagyrészt ebből is kiszedték a téglákat, így általában csak az egykori alapárok változó mélységben megmaradt nyoma volt követhető. A késői rombolások, tereprendezések mélyen átforgatták a területet,

1 Pesty Frigyes: Somogy vármegye helynévtára. Fontes Comitatus Simighiensis. 1. Szerk. Bösze Sándor. 2001. Kaposvár. 136.

2 Borsa Iván: A Mérey család levéltára. I. 1265–1525. 14. DL 49238. In: Somogy Megye múltjából 23. 1992. Kaposvár. 3–28. 14.

3 Fejér György: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. IX. 1833. Buda 472., Borsa Iván: A Somogyi konvent oklevelei az Országos Levéltárban 1381-1400. 26. In: Bösze Sándor (szerk.) Somogy Megye Múltjából 31. 2000. 7-59. A két oklevélre Vörös Mátyás hívta fel figyelmemet, segítségét, ezúton is köszönöm

4 Fraknoi Vilmos (szerk.): Monumenta Romana Episcopatus Veszpremiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára II. 1899. 76.

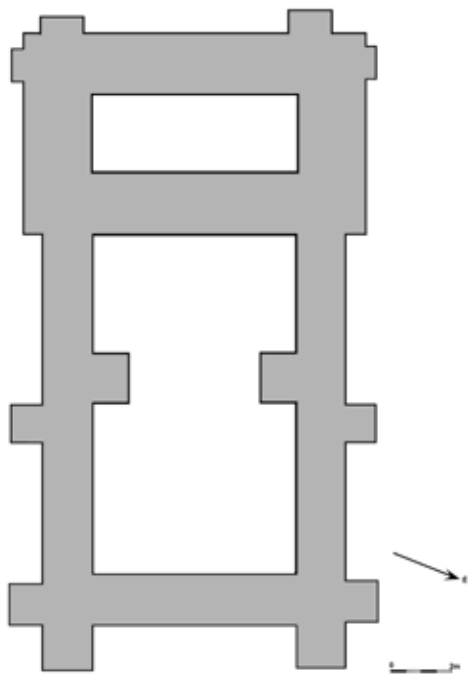
2. Összesítő-térkép a feltárásokról

egykori külső vagy belső járószint, padló nyoma nem maradt meg. A templom a ma is temetőnek használt domb keleti részén állt, környezetében keletre és délre van bejárható terület, ahol középkori kerámiatöredékek utalnak a korábban itt elhelyezkedő falura. Keletre, a domb aljában egy észak-déli irányú vízfolyás található, ettől keletre fut a Csurgót és Iharosberényt illetve Nagykanizsát összekötő főút, amelynek közép-

kori előde még más nyomvonalon kapcsolhatta a települést az országos úthálózathoz.⁵

2011-ben, 2012-ban majd 2013-ban és 2014-ban a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával folytattuk a feltárást. Minden évben a település önkormányzata biztosította a pályázathoz szükséges önrészt, a falu lakosai közül többen

⁵ Glaser Lajos: A dunántúli középkori úthálózata. 277. illetve 143-145, 267, 271-272. In: Századok XIII. 1-3. sz. (1929.) 138-167, 257-285.

3. A templom korai formájának alaprajza

önkéntesként, a helyi gyermekek pedig rendhagyó történelemóra keretében vettek részt a munkában.⁶ 2011-ben megállapítottuk, hogy a templom nyugati részén egy nagyméretű, vastag-falú 2,2 méter széles alapozású épületrész állt, amelyet akkor – azóta már kiderült, tévesen – egy a korábbi időszakban épült templom maradványának hittünk. Feltártuk egy nyugati irányba induló fal nyomát is, amelyet 2012-ben próbáltuk követni, majd a keleti végét megtalálni. A temető keleti végén húzott szelvényünkben meglepetésünkre egy félköríves záródású szentély alapozását bontottuk ki, amiről megállapítottuk, hogy későbbi az eddig talált alapfalaknál. 2013 tavaszán összekötöttük az eddigi szelvényeket. Feltártuk a templom eredeti keleti végét, amely egyenes záródásúnak bizonyult, nagyjából kialakult a templom alaprajza

(2. kép), több építési fázisa. Megtaláltuk egy délről csatlakozó épületrész indulását, amelyet 2013 őszén bontottunk ki. A templom nyugati végét 2014 tavaszán tártuk fel. Megállapítottuk, hogy egykor egy igen nagyméretű torony állt itt, amelyről templomhajónál nagyobb szélessége és végig zárt alapozása miatt gondoltuk először, hogy egy korábbi épület maradványa. Mindeközben folyamatosan tártuk fel a temető szelvényeinkbe eső sírjait.

A feltárások végeztével nagyjából felvázolhatjuk a templom történetét. Feltehetően valamikor a 13. század második felében, esetleg a 14. század legelején épült egy, már a gótika elemeit is használó templom, amelynek nyugaton egy téglalap alakú, a templomhajónál szélesebb, 11 x 6,6 méteres tornya volt (3. kép). Az épületrész nagy magasságára utaló, masszív, 2,2 méter széles alapozása 28-29 x 5-6 x 13-14 cm nagyságú téglákból készült, 5-7 cm-es vastagságú agyagréteget döngöltek a téglasorok közé (4. kép). A torony nyugati részén kisebb szélességű, sekélyebben alapozott, téglalap alakú támpilléreket építettek, amelyek a falak meghosszabbításában álltak, de azoknál keskenyebbek voltak. Viszonylag magasan maradt meg a torony keleti, templomhajó felőli alapozásának középső része, amely talán arra utal, hogy itt nem volt álló fal, amit az alapozások újkori kiszedéskor követhettek.

A templom hajójának és vele egy szélességű szentélyének a toronyénál keskenyebb, 1,5-1,7 m széles, hasonló technikával készülő alapozási árka volt (5. kép). Az északi oldalon, a torony belső, keleti falától 4,2 métere egy párhuzamos irányú, nagyjából észak-déli helyzetű rövid falszakasz alapárkát találtuk meg, amelyet diadalívhez kapcsolhatunk. A déli oldalon lévő párja, az erős bolygatás miatt, sajnos nem volt jól követhető. A diadalív-alapozástól keletre kissé mélyült az alapozás, a támpillérek is ekkor jelentkeztek. Idáig tarthatott a templom kisebb méretű hajója, amelyhez egy nagyobb méretű szentély csatlakozott. Szélességük hasonló, belül nagyjából 6,9, kívül 10 méter lehetett.

Az egyenes záródású szentély nyugati indulásakor merőleges helyzetű támpillérek álltak, amelyek közül a 120x130 cm-es északi maradt meg jobb állapotban. A délkeleti és északke-

⁶ A Nemzeti Kulturális Alapnak, Iharos település önkormányzatának valamint a feltárás minden segítőjének és résztvevőjének köszönöm a támogatását. A feltáráson a múzeum dolgozói közül Nyári Zsolt, Cserép Tamás, Balla Krisztián, Stunya Péter valamint, egy-egy évad erejéig Sipos Carmen, Varga Máté, Gál Zoltán, Papp Zoltán, Pátrovits Gábor vett részt, munkájukat köszönöm. Szintén köszönettel tartozom Aradi Csilla folyamatos segítségéért.

4. A torony délkelti részének maradványai

leti sarkokon, a falak folytatásában, L alakban épült egy-egy újabb támpillér-pár. A támpillér-alapozásokat, amelyeket a téglák felszedésekor nem bolygatták, szintén téglasorok és közéjük döngölt agyagrétegek alkották. Az szentély keleti fala (6. kép) belül 11,25 m, külső oldalán 12,80 m-re van a torony keleti falától és kb. 5,7 méterre a feltételezett diadalív alapozástól. A toronnyal együtt, a támpilléreket nem számolva az épület 19,5 méter hosszú volt, tájolása a nyugat-keleti iránytól kissé délnyugat felé tért el. Téglából épült, csak két faragott kötödéket találtunk.

A pápai tizedjegyzékből tudjuk, hogy a templom már létezett a 14. század elején. Megjelenése az Árpád-kor végére, a 13-14. század fordulójára utal, már használnak támpilléreket, de csak viszonylag keveset az épület sarkain. A téglalap alakú, széles torony a hasonló korú alsódörcicsei templomra emlékeztet. A területen szórványként III Béla pénzét találtuk meg, ami arra utal, hogy korábban is lakott volt a te-

5. A templom déli falainak alapozása

6. Az egyenes záródású szentély keleti falának maradványai

rület, elképzelhető, hogy a templomnak is lehetett valamilyen könnyűszerkezetű előzménye, de ennek semmi nyomát nem találtuk meg.

A forrásokból tudjuk, hogy a templomot a török időkben, majd 18. században is megújították. Valamelyik ilyen átépítéshez kapcsolódik a szentély félköríves záródásúvá alakítása. Az épületrész a többinél 70 cm-rel mélyebb alapárókba, meszes habarccsal leöntött téglalákból volt alapozva. Két ívelt vonalú alapfalat találtunk, amelyek közül a korábbi keletre van, 105-110 cm széles, 20x13-14x5,5 cm-es téglalákból rakták. Ezen belül van egy másik fal alapárka, amely 20 cm-rel sekélyebb, 120 cm széles. A betöltése alapján későbbi lehet, metszi a külső fal alapárkát illetve annak betöltését, téglái rálógtak arra. Elképzelhetően egy félköríves apszist újítottak meg, kissé laposabb ívvel, de építés közbeni tervmódosításra is gondolhatunk. A szentély eredeti keleti falát elbontot-

7. A félköríves újkori apszis alapozása által metszett sír

8. *Feliratos könyvveret*

ták, az alapárokból itt is kiszedték a téglákat, de kevésbé kevert betöltése alapján ez még a 18. század előtt, feltehetően az új szentély építéskor megtörténhetett. A keleti támpilléreket is rombolta az új fal, a téglák innen is nagyrészt hiányoznak. A templomhajó nyugati belső sarkainál és a félköríves szentély indulásánál talált habarcsba rakott pilléralapok is a templom átépítéséről tanúskodnak.

Az új félköríves szentély kívül 6,3 méterrel növelte meg az épület hosszát, ami így 25,5-26 méterre nőtt. Későbbi átépítés kb. egy méterrel bentebb volt. A hasonló alapozás alapján talán ekkor építhették a szentélyhez délről csatlakozó, annak keleti támpilléreit romboló, 7,5x6 méteres sekrestyét. A téglalap alakú épület vastag alapozását az magyarázhatja, hogy 18. századi források alapján kétszintes volt, oratórium volt felette. Úgy véljük ezek az építkezések barokk stílusban, már az újkorban, talán a 18. században történhettek.

Az évek során a temető 97 sírját tártuk fel. A templomon belül is számosat találtunk, amelyek a templomhajóra és a szentély nyugati felére terjedtek ki, több rétegben is rombolták egymást. A szentély keleti részét nem használták temetkezési célra, maradt egy szabad terület, ahol az altalajban nem látszanak a középkori sírok nyomai. A templomon kívüli temetkezésekből is többet kibontottunk, nyugatra és északra igen ritkásan, keleten és délen sűrűbben helyezkedtek el. A szentély falától 30-70 cm-

re keletre szabályos sorban kezdtek temetkezni, a félköríves szentély megépítésekor, a 2-3. sorban lévő sírok rombolódtak, míg a korábban kívül lévő 1-2. sor sírjai a templom belső részébe kerültek (7. kép). 2014-ben a templomtól 7-7,5 méterre feltártuk a temetőárok egy szakaszát, amelynek alsó, spontánul betöltődött részében késő Árpád-kori, míg felső, sötétebb, betemetett részében 15. századi kerámiát is találtunk.

A területen számos újabb sír is volt, ezek egy részét a templom falához ásták, több földjében freskótöredékeket is találtunk. Talán a török-korra vagy azt követő időszakra keltezhetőek, a félig romos templomba illetve köré temetkezők sírjai lehetnek. Sajnos számos még fiatalabb sír nehezítette a feltárást, főleg a templom nyugati részén. Több újkori beásás is rombolta a terület, a templombelső középső részét megsemmisítő nagyobb újkori betöltésű gödör talán a szájhagyományban fennmaradt amatőr kutatás nyoma lehet.

A feltáráson igen szép leletanyag került elő, amelyből külön említést érdemel a nagyjából két tucatnyi könyvveret. Nürnbergi-stílusú könyvcsatok és a hasonló korú gótikus áttört köldök és középveretek több könyvre való töredékei közül kiemelkedik egy Ave Maria, gratia plea feliratos sarokveret (9. kép). Számos virágmin-tás, fonatos vagy geometrikus díszű darabot is találtunk. Az egykori templom felszereléséhez tartozott egy sajnos csak töredékesen megmaradt, háromkaréjos, gótikus kereszt, a középkori harang több kisebb darabja is felszínre került. A templom egykori freskóiról nagyszámú töredék tanúskodik. Az egykori temető sírjaiban illetve szórványként több övcsatot, ruhacsatot, gombot, gyűrűt, bronztűt, nagyszámú pénzt találtunk.

Az évek során egy viszonylag különleges alaprajzú templomot sikerült teljesen feltár-nunk, amely - úgy vélem - maradványaiban is értékes adatokat szolgáltat a térség építészetére. Egyenes záródású templomok, akárcsak a hajóval megegyező szélességű szentélyek Somogy megyében ritkának számítanak,⁷ a nagyméretű, hajóval megegyező vagy azt meghaladó szélességű nyugati torony unikális térségünkben.

7 M. Aradi Csilla: Somogy megye Árpád-kori és középkori egyházszervezetének létrejötte és megszilárdulása. Doktori (PHD) disszertáció 2007. 104., 143.